
ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ

УДК 502.45+799.1

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2023.eco.4-49.22>

ЛЮБИТЕЛЬСЬКЕ РИБАЛЬСТВО ЯК НАПРЯМОК РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ НИЖНЬОДНІСТРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ)

Бургаз О.А.,¹ Бургаз М.І.¹, Кротов С.А.²

¹Одеський державний екологічний університет
вул. Львівська, 15, 65016, м. Одеса

²Нижньодністровський національний природний парк
вул. Французький бульвар, 89, 65009, м. Одеса

alexburgaz84@gmail.com, marynaburhaz@gmail.com, dnisterpark@ukr.net

Природні ресурси України мають великий еколого-рекреаційний потенціал для розвитку екологічного туризму, поширення екологічних знань, зміцнення екологічної свідомості населення. Проведення та розвиток рекреаційної діяльності в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України набуває все більшої актуальності. При цьому рекреаційна діяльність посилює антропогенний тиск на природні екосистеми. У зв'язку з цим, виникає потреба знаходження компромісних рішень між задоволенням рекреаційних потреб населення та збереженням ландшафтного і біологічного різноманіття. Одним з можливих напрямів вирішення цього завдання є розвиток любительського рибальства в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

У роботі вивчено можливість розвитку любительського рибальства в Нижньодністровському національному природному парку. Визначено, що пониззя Дністра, озерно-плавнева система і Дністровський лиман являють значну цінність в рибогосподарському відношенні і відрізняються високим видовим різноманіттям іхтіофауни. Це створює вигідні умови для розвитку любительського рибальства на території національного природного парку. Проаналізована динаміка відвідування національного природного парку рибалками-любителями. Окреслено правове поле розвитку любительського рибальства. Визначені умови та порядок ведення любительського рибальства в межах національного природного парку. Показано, що розвиток любительського рибальства створює вигідні передумови економічного розвитку регіону, сприятиме розширенню переліку рекреаційних послуг та практичному впровадженню засад сталого розвитку. Розвиток любительського рибальства на території Нижньодністровського національного природного парку, сприятиме розширення кола рекреантів, розвитку еколого-туристичної інфраструктури регіону, розробки та впровадженню екологічно безпечних технологій надання рекреаційних послуг, утилізації відходів. У комплексі з веденням просвітницької роботи, розвиток рекреаційної діяльності сприятиме вихованню свідомого дбайливого ставлення до природи, до її біологічного і ландшафтного різноманіття. Слід зазначити, що рекреаційна діяльність установ та об'єктів природно-заповідного фонду неможлива без обов'язкового та безперервного моніторингу екологічних, економічних та соціальних її сторін. *Ключові слова:* любительське рибальство, Нижньодністровський національний природний парк, рекреаційна діяльність.

Amateur fishing as a direction for the recreation activities development of the Ukraine nature and preserve fund objects (on the example of Lower Dnister National Nature Park). Burhaz O., Burhaz M., Krotov S.

The natural resources of Ukraine have great ecological and recreational potential for the development of ecological tourism, the spread of ecological knowledge, and the strengthening of the population ecological. The conduct and development of recreational activities within the territories and objects of the nature reserve fund of Ukraine is becoming more and more relevant. At the same time, recreational activities increase anthropogenic pressure on natural ecosystems. In this regard, there is a need to find compromise solutions between meeting the recreational needs of the population and preserving the landscape and biological diversity. One of the possible directions for solving this problem is the development of amateur fishing within the territories and objects of the nature reserve fund.

The paper examines the possibility of the amateur fishing development in the Lower Dnister National Natural Park. It was determined that the lower Dnister, the lake-fluvial system and the Dniester estuary are of significant value in terms of fisheries and are distinguished by a high species diversity of ichthyofauna. This creates favorable conditions for the amateur fishing development in the territory of the national nature park. The dynamics of visits to the national natural park by amateur fishermen were analyzed. The legal field for the amateur fishing development is outlined. The conditions and procedure for conducting amateur fishing within the boundaries of the national nature park are defined. It is shown that the development of amateur fishing creates favorable conditions for the region economic development, will contribute to the expansion of the recreational services list and the practical implementation of the sustainable development principles. The development of amateur fishing on the territory of the Lower Dnister National Nature Park will contribute to the expansion of the circle of recreationists, the development of the ecological and touristic infrastructure of the region, the development and implementation of environmentally safe technologies for the recreational services provision, waste

disposal. In a complex with educational work, the development of recreational activities will contribute to the education of a conscious and caring attitude to nature, to its biological and landscape diversity. It should be noted that the recreational activity of the nature reserve fund institutions and objects is impossible without mandatory and continuous monitoring of its ecological, economic and social aspects. *Key words*: amateur fishing, Lower Dnister National Nature Park, recreational activity.

Актуальність дослідження. Згідно Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [1], національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Розвиток любительського рибальства в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) України, сприяє суттєвому поліпшенню якості рекреаційних послуг. Це, в свою чергу, підвищує економічну привабливість регіону, забезпечує реалізацію прав громадян на якісний та доступний відпочинок, слугує усвідомленню необхідності невиснажливого та раціонального використання природних ресурсів. У комплексі з просвітницькою діяльністю дає можливість підвищити екологічну свідомість населення, допомагає активному поширенню ідей сталого розвитку як окремих територій, так і країни в цілому.

Мета роботи. Метою даної роботи є дослідження можливостей розвитку любительського рибальства в Нижньодністровському національному природному парку (НПП), як одного з напрямів рекреаційної діяльності установ ПЗФ України.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження виконувалось у відповідності з метою створення та завданнями Нижньодністровського національного природного парку. При проведенні дослідження використанні матеріалів Літописів природи НПП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню розвитку рекреаційної діяльності об'єктів та установ ПЗФ України присвячена значна кількість наукових праць. Серед них можна виділити праці [2-5]. В науковій літературі з даної теми, автори підкреслюють важливість розвитку рекреаційної діяльності, як потужного інструменту формування екологічної свідомості та обізнаності громадян України, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, економічної та соціальної еволюції територій держави на засадах сталого розвитку.

Результати досліджень. В сфері використання природних ресурсів території (любительське рибальство та спеціальне використання водних біоресурсів), Нижньодністровський національний природний парк (далі – Парк) керується положеннями Конституції України [7], законами України «Про природно-заповідний фонд України» [1], «Про

Червону книгу України» [8], наказом Комітету рибного господарства України N 19 від 15.02.99 «Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства» [9], «Про тваринний світ» [10], «Про рослинний світ» [11], Проектом організації території Нижньодністровського національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів (далі – Проект організації території), наказом Комітету рибного господарства України N 33 від 18.03.99 «Про затвердження Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України» [12] а також Положенням про Нижньодністровський національний природний парк [13].

Згідно закону України «Про природно-заповідний фонд України» [7] та Положення про Нижньодністровський національний природний парк (далі – Положення) [13], спортивне та любительське рибальство дозволяється на територіях (акваторіях) Парку, що входять до господарської зони, зони регульованої та стаціонарної рекреації. Вищезначені зони встановлені Проектом організації території.

Любительське рибальство, як елемент рекреації і туризму в НПП. Основними видами рекреаційної і туристичної діяльності на території Нижньодністровського НПП є: організація оздоровлення, відпочинку, екскурсійної діяльності, любительського рибальства, різних видів туризму: дитячого, молодіжного, сімейного, для осіб похилого віку, для осіб з інвалідністю, культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, спортивного, релігійного, екологічного (зеленого), сільського, підводного, гірського, пригодницького, автомобільного, самодіяльного тощо.

Дослідження рекреаційних ресурсів передбачає оцінку інтенсивності їх рекреаційного використання, а тому важливо врахувати і рекреаційний потенціал природних систем. Його визначення необхідне для обґрунтування шляхів отримання максимального рекреаційного ефекту, при якому не будуть відбуватися негативні зміни стану ресурсів та втрата рекреаційних властивостей.

Розвиток туризму і рекреації супроводжується створенням інфраструктури, розробкою туристських маршрутів, освоєнням нових зон відпочинку, формуванням специфічного туристичного продукту. Цей поступальний розвиток потребує розробки спеціальної стратегії територіального розвитку, механізмом здійснення якого має бути процедура ландшафтного планування.

Рекреаційна діяльність на території НПП здійснюється його спеціальними підрозділами, а також

іншими підприємствами, організаціями, установами фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності на підставі угод з адміністрацією НПП відповідно до законодавства в зонах регульованої та стаціонарної рекреації.

На сьогодні, все більше зростає популярність любительського (рекреаційного) рибальства, в'їзного риболовного туризму та водних видів відпочинку. Любительське рибальство – потужний фактор впливу на природне середовище та водні біоресурси, значний чинник фізичного оздоровлення мільйонів людей [14].

Згідно з статистичними даними Нижньодністровського НПП встановлено, що за період з 2018 р. по 2022 р. НПП відвідало 33800 рибалок-любителів (рис. 1).

Так, основна кількість припадає на 2020 р., а у 2021 р. та 2022 р. відмічається зменшення чисельності рибалок-любителів, що пов'язано з впливом пандемії COVID-19 та військових дій на території України.

До основних видів, що виловлюють рибалки-любителі на території Нижньодністровського НПП відносяться: короп, карась – 85%, інші види (амур білий, лин, лящ, сом, судак, товстолобик та інші) – 15%.

В Україні налічується понад 220 видів риб (із них прісноводних близько 70), а об'єктами любительського рибальства є близько 83 видів. 22% населення України (близько 10 млн.) являються рибалками-любителями та спортсменами [14].

Чинною нормативно-правовою базою любительського та спортивного рибальства в межах об'єктів природно-заповідного фонду не регулюється. Вимоги Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства, затвердженого постановою Кабміну України Про затвердження порядку здійснення любительського і спортивного рибальства від

18 липня 1998 р. № 1226 [15], та наказу Державного комітету рибного господарства України Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства та Інструкції про порядок обчислення та винесення платежів за спеціальне використання водних біоресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства [9] не розповсюджуються на водойми, які знаходяться у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

На території Нижньодністровського НПП любительське та спортивне рибальство здійснюється відповідно до пунктів 4.7, 4.8.1–4.8.6 Положення Про Нижньодністровський національний природний парк. Ці види рибальства дозволяються у зонах регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарській зоні лише на спеціально відведених його адміністрацією ділянках, які маркуються відповідними аншлагами.

Згідно до Положення, на території Нижньодністровського НПП, дозволяється вилов наступних видів риб: амура білого, білизни, вугря, в'язя, карася сріблястого, сазана (коропа), лина, ляща, рибця, сома, судака, тарані, товстолобиків білого та строка того, плітки, щуки, а також рака вузькопалого.

Територія має значний потенціал для розвитку любительського та спортивного рибальства. У 2018 році Нижньодністровський НПП за даними статистичних спостережень відвідали більше 5700 рибалок-любителів [16].

У 2019 році, у період державної заборони на лов водних біоресурсів, установленої управлінням Державного агентства рибного господарства України у зв'язку з нерестом, на території Нижньодністровського НПП було виділено ділянки для любительського лову на р. Глибокому Турунчуку

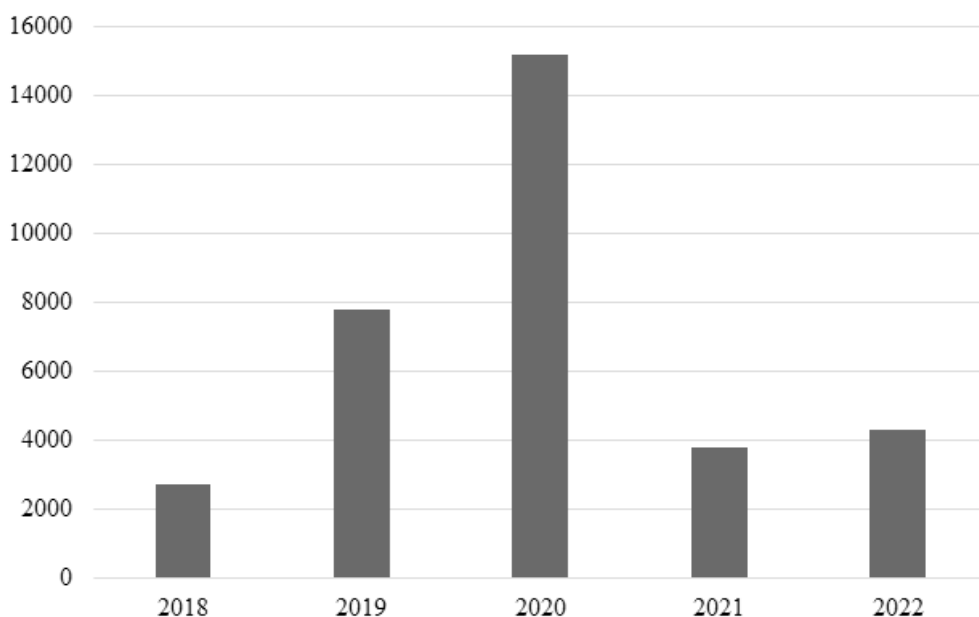

Рис. 1. Кількість рибалок-любителів, що відвідали Нижньодністровський НПП за період 2018-2022 рр.

(100 осіб на день), Стоячому Турунчуку (20 осіб на день) та оз. Погоріле (20 осіб на день) [16].

Слід зазначити, що видовий склад риби, яка добувається аматорами (любителями) та промисловиками, значно відрізняється. Так, в уловах любителів значне місце (до 60-70%) займають малоцінні та тугорослі види, вилов яких економічно збитковий і промислом вони практично не охоплюються. Наприклад, краснопірка, окунь, плоскирка в аматорських уловах зустрічаються набагато частіше ніж в промислових.

Порівняно з європейськими країнами законодавство України відносно спортивного та любительського рибальства є набагато м'якшим, що обумовлює чудові можливості для в'їзного рибальського туризму. Любительське рибальство може стати дуже прибутковою галуззю економіки країни, якщо встановити законодавче регулювання правил і методів лову та покращити інфраструктуру для комфортного відпочинку українців та іноземців.

Порядок любительського рибальства в межах Нижньодністровського НПП. Здійснення любительського рибальства в межах території Нижньодністровського НПП можливе в зонах регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарській зоні лише на спеціально відведених адміністрацію Парку ділянках, які маркуються відповідними аншлагами.

Любительський лов риби дозволяється всім громадянам України, іноземцям, а також особам без громадянства, які законно перебувають на території Парку.

Водойми та умови використання водних біоресурсів для любительського рибальства визначаються адміністрацією Парку.

Любительський лов риби дозволяється з берега або з човна поплавковими, донними, спінінговими та нахлистовими вудками, що мають загальну кількість гачків не більше п'яти на одного рибалку та лов не заборонений в темний час доби. Любительський лов риби в зимовий період (з льоду) дозволяється зимовими вудками з блешнею, обладнаною одним гачком у якого відстань від цівки до жала не перевищує 10 мм, мормишкою, наживною та живцевою снастями, що мають загальну кількість гачків не більше п'яти на одного рибалку. Дозволяється вилов раків збиранням або однією раколовкою типу «хапка» діаметром не більше 70 см і вічком сіткового полотна не менше 22 мм.

Добовий ліміт добування водних біоресурсів становить з розрахунку на одного рибалку: риба – 3 кг; раки – 30 шт., окрім випадків коли розмір однієї риби перевищує 3 кг. Дозволено добування будь-яких видів риб і річкових раків, розмір яких перевищує встановлені мінімальні розміри (рис. 2), за винятком видів, занесених до Червоної книги України.

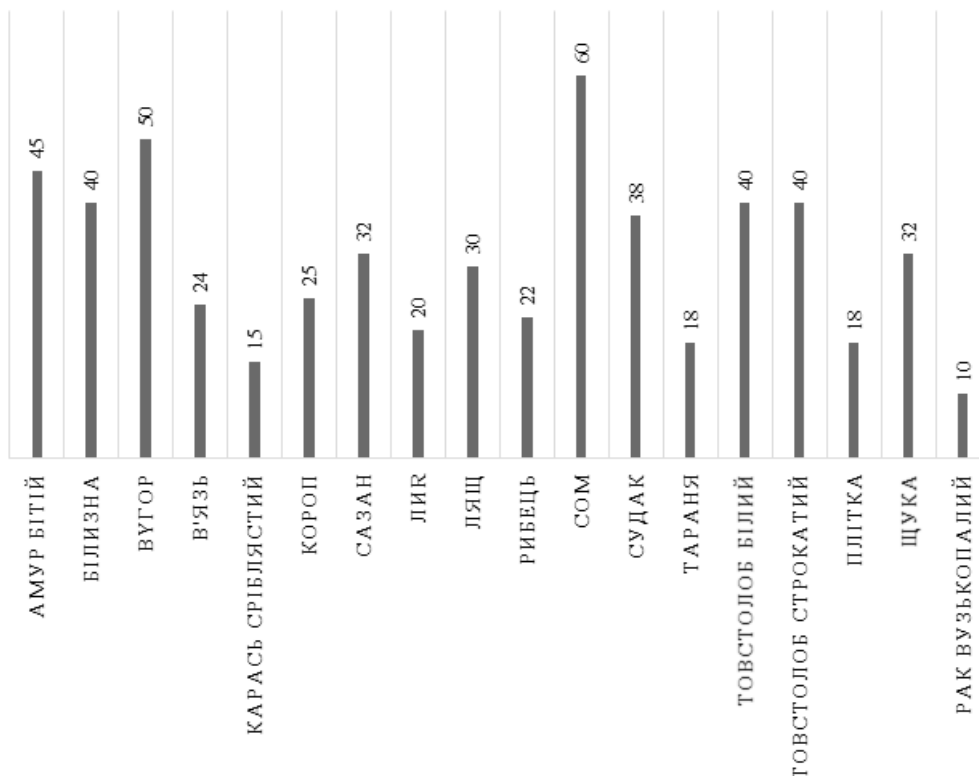

Рис. 2. Види та гранично-мінімальні розміри (см) риб та раків, які дозволені до вилову на території Парку (Примітка: Довжина вимірюються: у риби – від кінчика рила при закритому роті до початку середніх променів хвостового плавця; у рака – від середини ока до кінця центральної пластини тельсону (анальної лопаті))

Вивезення з водойми риби та раків як у свіжому, так і в обробленому стані, незалежно від терміну перебування на водоймі, дозволяється в кількості, що не перевищує добову норму, за винятком випадків, коли розмір однієї риби перевищує 3 кг.

Під час любительського рибальства в межах Нижньодністровського НПП забороняється:

а) добування риб та інших гідробіонтів, які заборонені до вилову діючими нормативно-правовими актами;

б) добування риб та інших гідробіонтів із застосуванням вибухових і отруйних речовин, електроструму, колючих знарядь лову, вогнепальної та пневматичної зброї, промислових та інших знарядь лову, виготовлених із сіткоснастевих чи інших матеріалів усіх видів і найменувань (за винятком раколовків типу «хапка» з діаметром не більше 70 см і вічком не менше 22 мм), а також способом багріння;

в) добування раків у нерестовий період (у період спарювання), під час линьки і виношування ікри, а також у темну пору доби (пізніше години від заходу сонця та раніше години до його сходу) із застосуванням підсвічування;

г) добування водних молюсків та інших безхребетних (мотиль, гамарус, дафнія, циклоп, черв'яки, п'явки личинки комах та ін.), крім річкових раків.

На акваторії Парку поширюється весняно-літня заборона на лов водних біоресурсів на період нересту риби і відтворення інших водних біоресурсів, а також заборона на лов водних біоресурсів на зимувальних ямах у строки, визначені територіальними органами Державного агентства рибного господарства України.

У межах території Нижньодністровського НПП пересування плавзасобів можливе тільки після узгодження з адміністрацією НПП.

У разі погіршення екологічного стану водного об'єкта, проведення робіт з штучного відтворення ВБР, необхідності запровадження посиленої охорони певних їх видів любительське рибальство може бути обмежене або заборонене адміністрацією НПП.

Суттєвим інструментом регулювання любительського рибальства на території НПП є його всебічний моніторинг.

Моніторинг доквілля здійснюється на виконання статей 22 і 61 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [17], статті 9 Закону «Про природно-заповідний фонд України» [1] та у відповідності до Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків (затв. наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.10.2015 № 414) [18] і на виконання Програми Літопису природи, що затверджена спільним наказом Міністерства екології та природних ресурсів України та Національною академією наук України від 25.11.2002 р. № 465/430 [19].

Моніторинг дозволяє здійснити порівняння заданих і фактичних даних, що стосуються планування певних заходів та їх реалізації. Шляхом оцінки проводиться порівняння між заданими плановими показниками і фактичними показниками. Моніторинг служить рішенням таких завдань: своєчасне виявлення проблем; відображення здійснених операцій, витрат і використаних ресурсів; розпізнавання можливостей подальшого поліпшення роботи; оцінка якості управління завданнями; економія витрат; прискорення появи необхідних результатів; визначення помилок і аналіз їх причин; забезпечення заінтересованих сторін інформацією про хід виконання завдань.

Висновки. Згідно Положення про Нижньодністровський національний природний парк, метою створення НПП є збереження, відтворення і раціональне використання типових та унікальних природних комплексів пониззя Дністра. До його основних завдань відноситься створення умов для рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних комплексів та об'єктів.

Пониззя Дністра, озерно-плавнева система і Дністровський лиман являють значну цінність в рибогосподарському відношенні і відрізняються високим видовим різноманіттям іхтіофауни. Це створює вигідні умови для розвитку любительського рибальства на території НПП.

Розвиток любительського рибальства на території Парку дозволить розширити перелік рекреаційних послуг, створити вигідні умови економічного розвитку регіону розташування НПП, спонукатиме покращенню екологічної свідомості та обізнаності громадян.

Перспективи використання результатів дослідження. На нашу думку, розвиток любительського рибальства, на тлі росту популярності цього виду відпочинку, матиме низку сприятливих наслідків:

- розширення кола рекреантів на території НПП;
- розвитку еколого-туристичної інфраструктури регіону;
- залучення додаткових коштів до Парку, що дозволить покращити виконання покладених на нього завдань;
- розробки та впровадження екологічно безпечних технологій надання рекреаційних послуг, утилізації відходів;
- впровадження обов'язкового та безперервного моніторингу екологічних, економічних та соціальних сторін рекреаційної діяльності на території НПП та регіону його розташування;
- у комплексі з веденням просвітницької діяльності, виховання свідомого дбайливого ставлення до природи, до її біологічного і ландшафтного різноманіття;
- спонукатиме місцеве населення й органи самоврядування до проведення різноманітних заходів, що представлятимуть побут, звичаї населення Одеського регіону;

– визначення шляхів взаємовигідних (в усіх аспектах) відносин між установами ПЗФ та користувачами природних ресурсів.

Усе вищезазначене, дозволить збільшити конкурентоспроможність і рентабельність туристичної

галузі регіону, сприятиме підвищенню життєвого рівня місцевого населення, практичному впровадженню засад сталого розвитку, створенню позитивного досвіду взаємовідносин між населенням та екологічними особливостями регіону.

Література

1. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2456-12#Text>.
2. Гетьман В.І. Основні Завдання і проблеми розвитку екотуризму в національних природних парках і біосферних заповідниках України. *Красзнавство. Географія. Туризм*. 2002. № 35. С. 4-8.
3. Савка Г.С. Стан та перспективи рекреаційної діяльності на природоохоронних територіях українського Розточчя. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.16. С. 86-91.
4. Воробйова О.А. Природно-заповідні території в складі екологічної інфраструктури: роль, функції, вектори розвитку. *Економічні інновації*. 2012. Вип. 48. С. 55-67.
5. Добровольська Н.В., Кандиба Ю.І. Передумови розвитку екологічного туризму в Україні на основі використання об'єктів природно-заповідного фонду. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки*. 2016. Вип. 4. С. 106-111.
6. Рибак М.П., Лук'янова В.В., Покин'черета В.Ф., Йонаш І.Д. Еколого-рекреаційна діяльність Карпатського біосферного заповідника як складник сталого розвитку. *Екологічні науки*. 2019. № 3(26). С. 88-92.
7. Конституція України: Закон від 28 Червня 1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Про Червону книгу України: Закон України від 7 лютого 2002 № 3055-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3055-14#Text>.
9. Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних біоресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства: Наказ Комітету рибного господарства України від 15 лютого 1999 N 19 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-99#Text>.
10. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 № 2894-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>.
11. Про рослинний світ: Закон України від 9 квітня 1999 № 591-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>.
12. Про затвердження Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України: Наказ Комітету рибного господарства України від 18 березня 1999 N 33 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-99#Text>
13. Про затвердження Положення про Нижньодністровський національний природний парк: Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 31 серпня 2020 № 114. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Polozhennya-Nyzhnodnistrovskiy.pdf>.
14. Сербов М. Г. Наукове підґрунтя розвитку рекреаційного рибальства у водоймах України. *Водні біоресурси та аквакультура*. 2012. № 2. С. 49-64.
15. Про затвердження Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 1998 р. N 1126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-98-%D0%BF#Text>.
16. Звіт з науково-дослідної роботи «Літопис природи. Книга 10», Нижньодністровський НПП, 2019 р.
17. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
18. Про затвердження Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 29 жовтня 2015 № 414. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1444-15#Text>.
19. Про затвердження Програми Літопису природи: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України та Національної академії наук України від 25 листопада 2002 р. № 465/430. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v465_737-02#Text.